

Izazovi ulaska u EU za hrvatsku poljoprivredu: očekivani status seljaka, zadruga i poljoprivrednih poduzeća

Stipan Bilić

Hrvatska udruga poslodavaca, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Ovaj je prilog prognoza položaja poljoprivrede, napose seljaka, zadruga i poljoprivrednih poduzeća, nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju. Autor, naime, drži da je Hrvatska osudena razvijati poljoprivredu prema pravilima EU ili diktatu svjetskog tržišta, jer vlastitom proizvodnjom ne podmiruje potrebe i ima skupu hranu – izdaci po stanovniku dvostruko su veći nego u EU. Hrvatska je poljoprivreda prije stotinjak godina bila sličnija zapadnoeuropskoj nego danas, jer je Europa zadnjih 50 godina zajednički rješavala probleme programiranjem i zaštitom proizvodnje, potporom proizvođača i uredjenjem tržišta poljoprivrednih proizvoda a Hrvatska išla gotovo suprotnim putom. Danas su razlike veće u veličini imanja, vlasničkoj strukturi, prinosima i konkurentnosti, što se vidi i u sposobnosti rješavanja viška poljoprivrednog stanovništva uza zadržavanje naseljenosti seoskih područja. Hrvatski seljak proizvodi hranu za 10 a seljak u članicama EU s razvijenom poljoprivredom i konkurentnom na svjetskom tržištu za oko 140 stanovnika. Posljedice su smanjenje udjela izdataka za hranu u obiteljskom proračunu 2,75 puta, pretvaranje tih zemalja od uvoznika u izvoznike hrane, povećanje seljačkog imanja prosječno 5-6 puta (sada su veća od 60 ha a planira se povećanje na 80 ha, kada će postati tržišno konkurentna što će ukinuti potrebu za državnim intervencijama). Drugi važan čimbenik koji dokida opstanak hrvatske izolirane poljoprivrede je svjetsko tržište na kojem je konkurencija veća a proizvodi još jeftiniji.

Autor demistificira uobičajenu sliku i pokazuje kako Hrvatska nikada nije imala jake seljake (prije 100 godina prosječna veličina oko 430.000 seljačkih gospodarstava u Hrvatskoj i Slavoniji bila je manja od četiri hektara), već su tržišnu potrošnju namirivala velika imanja. On pokazuje ozbiljne teškoće (dok obiteljsko gospodarstvo u razvijenim zemljama EU postiže godišnji prihod od 140.000 € hrvatsko ima izračunan prihod 3.500 €, Hrvatska ne zna s kolikim zemljišnim potencijalima raspolaže – s 3,1 ili 1,1 milijun ha itd.) i moguće prednosti. Perspektivu vidi za 25.000 obiteljskih gospodarstava s posjedom što je površinom usporediv sa zapadnoeuropskim, ali pod uvjetom da se angažiranjem meritornih pojedinaca kreira novu agrarnu politiku i iskoristi pretpristupne fondove EU-a. Poljoprivredne zadruge uvjet su konkurentnosti i razvoja obiteljskih gospodarstava te moćan saveznik i suparnik poljoprivrednim poduzećima čiji, pak, je razvoj nužan već u konceptu ekono-

mije razmjera. Rijetko kritičan prikaz stanja i izazova autor zaključuje tvrdnjom kako će možda najveća korist od ulaska u EU biti oslobađanje hrvatske poljoprivrede od voluntarizma i nedorečenosti i poslovanje u stabilnim uvjetima, što će omogućiti predvidiv razvoj.

Ključne riječi: seljačko gospodarstvo, poljoprivredna zadruža, poljoprivredno poduzeće, poljoprivredna politika, EU, izazovi, prognoza, stabilnost

Primljeno: 19. studenoga 2004.

Prihvaćeno: 28. prosinca 2004.

1. Uvod

Hrvatska poljoprivreda temelji se na trima različitim organizacijskim oblicima sadržanim u podnaslovu. Slične strukture postoje i u poljoprivredi zemalja članica Europske Unije, iako neke imaju malo drukčiji sadržaj. Ulaskom u tu integracijsku cjelinu Hrvatska unosi i vlastite strukture i može se očekivati da će ulazak različito utjecati na svaki taj oblik.

Predviđati buduća kretanja uvijek je pomalo sličilo gatanju. Poznato je i kako nikada nisu ozbiljena predviđanja budućnosti ni najstručnijih skupina. Unatoč tome, ovdje se nastoji procijeniti budući položaj hrvatske poljoprivrede, posebno seljaka, posebno poljoprivrednog zadrugarstva i, napose, poljoprivrednih poduzeća, pri ulasku u EU. Sažeto, hrvatska je poljoprivreda zbroj tih zasebnih cjelina, pa u svojoj ukupnosti može imati bolji položaj – ako i pojedini njezini dijelovi budu u lošijem položaju, drugi će imati bolji položaj. S obzirom da europske zemlje poznaju jednako ustrojstvo, moguće je da svi dijelovi iskoriste podjednake institucionalne blagodati integracije i svaki segment postigne napredak, ali i da se svi ili pojedini dijelovi samoisključivanjem izopće iz napretka, pa sami pridonesu vlastitome propadanju.

Poznavajući europsku praksu i njihove razvojne putove, uz svu opasnost pogreške i usprkos poznatoj netočnosti globalnoga predviđanja, moguće je prognozirati budućnost s vrlo visokim stupnjem točnosti. Za opravdanje i razumijevanje postavljenih prognoza nužno je nešto reći o prošlom stanju, polazeći od sadašnjice i uvažavajući poznatu dosjetku kako je sadašnjost zrcalo prošlosti i slika budućnosti. Iako se na prošlost ne može utjecati, a iz sadašnjosti je jedva moguće mijenjati stvarnost, u slici budućnosti, kad je okvir zadan, boje ipak nisu određene, pa i ono sićušno na tržištu često ima veću vrijednost od velikih slika.

Prije stotinjak godina, hrvatska je poljoprivreda bila sličnija zapadno-europskoj poljoprivredi nego danas i to zbog toga što je Europa posljednjih pedeset godina išla jednim a Hrvatska drugim, gotovo suprotnim smjerom. Veličina imanja, vlasnička struktura, prinosi, konkurentnost hrvatske poljoprivrede bili su blizu europskome prosjeku. Sve do šezdesetih godina 20. stoljeća prinosi po hektaru bili su slični.

No, već dulje od sedamdeset godina, zbog tehnološke revolucije u poljoprivredi, zemlje sadašnje Europske Unije intenzivno rješavaju višak poljoprivrednog stanovništva radom izvan poljoprivrede, ali zadržavaju regionalnu naseljenost razvojem prerade raspršene i u ruralna područja. Prvi ugovori u EU-integracijama bili su potaknuti i nastali zbog zajedničkog rješavanja poljoprivrednih problema izazvanih primjenom, tada najnovijih, znanstvenih dostignuća, kako bi se zadržalo naseljenost seoskih područja. Dok je u tim zemljama razvijene poljoprivrede, konkurentne na svjetskom tržištu, prije pedeset godina jedan seljak proizvodio hrane za 10 stanovnika (u Hrvatskoj su takve okolnosti sada), danas jedan seljak proizvodi hrane za oko 140 stanovnika. Prije pedeset godina izdaci za hranu činili su 44% prihoda domaćinstva, dok danas odnose samo 16% prihoda. U tih pedeset godina europske su zemlje od uvoznika postale izvoznice poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, odnosno postižu veliku i jeftinu proizvodnju. Veličina poljoprivrednog imanja u prosjeku je povećana pet do šest puta, a izuzme li se poljoprivredno beznačajne članice u zemljama koje vode u ukupnoj proizvodnji, prosječna veličina seljačkog imanja premašuje 60 ha, s planom da se imanja povećava, kako bi prosječno dosegla 80 ha. Ocjena je da su imanja s površinom 80 ha i veća konkurentna na svjetskom tržištu i postizanjem takve vlasničke strukture prestaje potreba za intervencijama u poljoprivrednu proizvodnju.

Ovakav je razvoj bio moguć zahvaljujući čvrstom programiranju proizvodnje, zaštiti vlastite proizvodnje, potporama proizvođačima te potporama i uredjenju tržišta poljoprivrednih proizvoda. Zbog povećanja proizvodnje iznad potreba, u posljednje se vrijeme ograničuje proizvodnju, mijenja sustav potpora i umjesto u proizvodnju potpore se sve više usmjeruje u specifične programe (u određena ruralna područja, posebne proizvodnje – ekološke i sl.). Ovo je gruba skica EU sustava poljoprivrede, bez nijansa, a dostatna za razumijevanje sustava kojemu se težimo priključiti.

U hrvatskom okruženju, osim poljoprivrednog sustava EU, djeluje sustav svjetskog tržišta, što nudi još jeftinije proizvode, zbog čega opstanak hrvatske izdvojene poljoprivrede nije moguć, pa je Hrvatska osuđena ili razvijati poljoprivredu prema pravilima EU ili diktatu svjetskoga tržišta, na kojem je konkurencija oštrija a šanse manje.

Izoliranost Hrvatske od svjetskog tržišta (i EU proizvodnje) posve je neprihvatljiva, jer je upravo izoliranost prouzročila sadašnje stanje, kad vlastita proizvodnja ne namiruje potrebe, a cijene su visoke i građani imaju dvostruko veće izdatke za hranu nego stanovnici EU-zemalja. Unatoč vrlo visokoj carinskoj zaštiti, kakva pogoduje visokim cijenama na domaćem tržištu, uvoz je sve veći, a vlastita proizvodnja sve manja.

2. Okvir što određuje poljoprivredu u Europskoj Uniji

Ugovor o Europskoj zajednici, u glavi II. članci 32. do 38., određuje okvir za poljoprivredu zemalja EU. Tu je, u osnovi, propisano da područje obuhvaća poljo-

privredu i trgovinu poljoprivrednih proizvoda. Poljoprivrednima se smatra proizvode sa i iz zemlje, proizvode što su rezultat uzgoja stoke ili ribarstva te proizvode primarne, odnosno izravne prerade tih proizvoda. Djelovanje i razvoj zajedničkog tržišta poljoprivrednih proizvoda mora pratiti osnivanje zajedničke agrarne politike.

Ovaj dokument utvrđuje i ciljeve zajedničke agrarne politike: povećati poljoprivrednu produktivnost promicanjem tehničkog napretka i racionalnog razvoja poljoprivredne proizvodnje, uz optimalnu uporabu čimbenika proizvodnje, osigurati poljoprivrednicima pristojan standard, napose povećanjem individualne zarade osoba koje se bave poljoprivredom, stabilizirati tržište, zajamčiti sigurnu opskrbu i skrbiti da proizvodi potrošačima budu dostupni uz razumne cijene.

U osmišljavanju agrarne politike vodi se računa osobito o:

- specifičnoj naravi poljoprivredne djelatnosti, što proizlazi iz društvene strukture poljoprivrede te iz strukturnih i prirodnih dispariteta različitih poljoprivrednih regija;
- potrebi postupne izvedbe odgovarajućih prilagodba;
- tijesnoj povezanosti poljoprivrede kao sektora s gospodarstvom država članica u cjelini.

Kako bi se postiglo te ciljeve, osniva se zajedničku organizaciju poljoprivrednih tržišta što djeluje posredstvom zajedničkih pravila tržišnog natjecanja, obvezna usklađivanja različitih organizacija nacionalnih tržišta te organizacije europskog tržišta. Zajednički ustroj poljoprivrednih tržišta osobito regulira cijene, potpore proizvodnji i plasmanu, angažmane skladištenja i prijenosa zaliha i zajedničke mehanizme vanjskotrgovinskog poslovanja.

To određuje oblik pravnoga uređenja poljoprivrede u Europskoj Uniji koji će biti obvezan i u Hrvatskoj, ako i kada bude članicom Unije.

3. Poljoprivredna sadašnjost kao odraz prošlosti

Poljoprivredno je zemljište preduvjet poljoprivrede. Na hrvatskim prostorima zemljišna politika, koja mora biti temelj poljoprivrede, i zemljišno pravo u povijesti su velikim dijelom bili izvan uobičajenih pravila i u službi nekakve aktualne ali u osnovi tuđinske politike.

Prije sto godina otprilike 50% od ukupno 4,27 milijuna ha poljoprivrednog zemljišta (bez Dalmacije i Istre), bilo je u vlasništvu posjednika koji su imali više od 100 jutara zemljišta, dok je drugih 50% površina bilo u vlasništvu oko 430.000 obitelji čija su imanja bila manja od 4 ha. Veliki posjednici imali su u Hrvatskoj i Slavoniji sljedeću strukturu vlasništva:

Vlasništvo	Poljoprivredno zemljište u jutrima
vlasništvo države	688.595
vlasništvo škola	7.472
vlasništvo političkih općina	381.688
vlasništvo krajiških općina	668.938
vlasništvo zemljišnih zajednica	983.031
vlasništvo komposesora (suvlasnika)	11.363
fideokomisijsko vlasništvo	34.616
vlasništvo crkve	153.484
vlasništvo akcionara	40.601
javna dobra	22.947

Država, općine, krajiške općine i zemljišne zajednice bile su vlasnici ukupno 1,57 milijuna ha zemljišta, pa je to zemljište nakon 1945. bez većih teškoća oduzeto, a vlasnicima zbog nejasnog vlasničkog prava, nije plaćena naknada. Osim tih površina, od 1945. do 1948. oduzeto je još 196.000 ha: cca 35.000 ha seljacima iznad maksimuma, 120.000 ha ostalih nakon povlačenja Nijemaca, a 41.000 ha je konfiscirano »raznim neprijateljima«. Od ovih površina oduzetih privatnim vlasnicima (155.000 ha) približno 100.000 ha bilo je obradivo poljoprivredno zemljište, a ostalo pašnjaci, livade i šume. Od 1945. do 1990. seljacima je nacionalizirano manje od 40.000 ha ili 7 do 8% ukupno nacionaliziranih zemljišnih površina.

Hrvatska, razvidno je, nikada nije imala jake seljake koji bi bili dominantni poljoprivredni proizvođači, i to za tržište. Tržišnu su potrošnju namirivala velika imanja, a većina tadašnjih seljaka bili su prirodni potrošači koji su proizvodili uglavnom za vlastite potrebe. Seljačko imanje prosječne veličine bilo je, ustvari, nešto poput današnje socijalne pomoći.

Poljoprivredna poduzeća i zadruge, od 1945. do 1990., imali su koliko-toliko povlašten položaj. Na osnovi praćenja svjetskih kretanja u poljoprivredi, držalo se, naime, kako će usitnjena seljačka imanja prestati postojati, pa su poduzeća i zadruge bili objekt državne poljoprivredne politike.

Zadruge su 1990. raspolagale s 18.569 ha poljoprivrednog zemljišta i poduzeća s 390.000 ha obradiva poljoprivrednog zemljišta, a ostale površine državnog poljoprivrednog zemljišta (otprilike 800.000 ha) činili su pašnjaci u državnom vlasništvu. U ovih 408.000 ha obradiva poljoprivrednog zemljišta, koje su koristili PIK-ovi i zadruge, zemljište oduzeto crkvi nije bilo veće površine od 5.000 ha, a ono oduzeto seljacima nije premašivalo 15.000 ha. Prema tome, poljoprivredna poduzeća i zadruge imali su još više od 388.000 ha obradiva poljoprivrednog zemljišta što im je bilo osnovnim sredstvom i onaj dio koji im dodijeljen na korištenje (i nisu ga otkupili) oduzet im je propisima, bez naknade čak i za uloženo. Država je u razdoblju 1990. do 2003. nezakonito nacionalizirala poljoprivredno zemljište.

Visoka produktivnost primarne poljoprivrede, u europskim zemljama, postignuta je zahvaljujući općemu i pojedinačnom ulaganju u poljoprivredu. U razvijenim zemljama ne postoji problem viška vode, dok u nas, prema ocjeni stručnjaka, treba hidro-melioracijskim zahvatima urediti 800.000 ha poljoprivrednog zemljišta – uređeno je samo 160.000 ha. Osobito zabrinjava podatak što u posljednjih petnaestak godina nije uređena odvodnja ni s jednog hektara. Uređeno zemljište obrađivali su bivši PIK-ovi, a seljaci – zbog opravdanih okolnosti – nikada nisu bili zainteresirani ulagati u poljoprivredno zemljište.

Uoči ulaska u EU-integracije ističe se problem što nije poznato koliko zemljišta Hrvatska ima i koje će se površine priznati referentnima i kao takve certificirati. Javno se iznosi različite podatke: 3,1 milijuna ha, ili 2,1 milijuna, ili 1,46 milijuna, ili 1,1 milijuna ha. Certificirane površine predmet su poljoprivredne politike i smanjenja proizvodnje odnose se na njih, pa nije svejedno ulazi li Hrvatska u Uniju s 3,1 milijuna ili s 1,1 milijuna ha. Primjerice, smanjivanje površina za proizvodnju za 10% na 3,1 milijuna ha, znači zadržati pod proizvodnjom 2,8 milijuna ha, dok na 1,1 milijuna ha znači proizvodnju na 900.000 ha. U prvom se slučaju iskorištene površine mogu povećati sa sadašnjih 950.000 ha na gotovo 2,7 milijuna ha, a u drugom slučaju obradivu površinu treba smanjiti s 950.000 na 850.000 ha. Prihvaćanje većih površina od onih što ih se u Hrvatskoj sada obrađuje, ne isključuje ulaganja u zemljište, pa ulazak u Uniju može omogućiti veću proizvodnju na jednakim površinama čak dva do tri puta.

Ulaskom u EU Hrvatska mora certificirati poljoprivredno zemljište, kao osnovu na kojoj ima pravo proizvoditi, pa kao baznu godinu uzeti 1999. kad je statistika evidentirala 3,2 milijuna ha poljoprivrednih površina, od kojih je 2,034 milijuna ha bilo obradivo zemljište (oranice i vrtovi), 1, 71.000 ha voćnjaci i 73.000 ha vinogradi.

Ratna zbivanja i agresija na Republiku Hrvatsku, privremena djelomična okupacija i napuštena područja zbog ratnih stradanja snažni su argumenti hrvatskim pregovaračima da im najpovoljnije prijeratne godine postanu osnovom za priznavanje prava na proizvodne potencijale. Ako pregovarači izbore tu početnu godinu – što nije nemoguće jer se i nekim drugim zemljama (na pr., Slovačkoj) priznalo proizvodne površine iz povoljnijih godina, a ne godinu prije pristupa – valja razgovarati o obnovi nekadašnjih voćnjaka vinograda i podizanju kvalitete na površinama što su bile obrađivane, a Hrvatska ne smije doći u položaj da sadašnje obrađene površine budu polaznom veličinom i moli zemlje EU da joj odobre proizvodne kvote na tim površinama. Zналаčkim pregovaranjem stječe se uvjete za povećana ulaganja. Pregovarački ne moramo biti u inferiornom položaju.

O stanju hrvatske poljoprivrede najbolje govore neke osnovne usporedbe. Dok jedno seljačko imanje u europskim zemljama razvijene poljoprivrede godišnje prodajom vlastitih proizvoda postigne prihod 140.000 €, ili otprilike 90.000 € po zaposlenom, dotle hrvatsko seljačko imanje ima najveći moguć (ne ostvaren već izračunan) prihod od prodaje poljoprivrednih proizvoda oko 2.500 €, a u poljo-

privrednom poduzeću po zaposlenom ostvari se prihod približno 35.000 €. Godine 2000. hrvatska poljoprivredna poduzeća imala su prihod 4,95 milijarda kuna, u čemu je prenesena vrijednost 3,7 milijarda, a novostvorena vrijednost 1,23 milijarda kuna ili 25% ukupne prodaje. Prehrambena industrija ostvaruje, pak, prihod 14,8 milijarda kuna, u čemu prenesena vrijednost čini 10,7 milijarda a novostvorena 4,09 milijarda kuna ili 27%. U europskim zemljama u primarnoj poljoprivredi dodatna vrijednost je malo manja od 50% ukupnog prihoda, a u prehrambenoj industriji i znatno veća – 70%. Ukupna je vrijednost realizacije po radniku europske prehrambene industrije gotovo 240.000 €, a u Hrvatskoj tek šestina od toga – oko 40.000 € uz nižu dodatnu vrijednost.

Raspad SFRJ i agresija na Republiku Hrvatsku, te nesnalazjenje u procesu tranzicije negativno su utjecali na poljoprivredu. Današnja proizvodnja čini samo 60% prijeratne proizvodnje na području Republike Hrvatske, a najviše zabrinjava što sami nismo sposobni pokrenuti i povećati proizvodnju. Usprkos manjkovima, uvoz se stalno povećava, a poljoprivredna poduzeća koja obrade jedva 200.000 ha, namire otprilike 50% tržišnih potreba. U proteklih 14 godina vanjskotrgovački suficit 500 milijuna američkih dolara pretvoren je u jednako velik deficit.

Obilježja trenutnih prilika hrvatske poljoprivrede u osnovi jesu:

- raspoloživost zemljišnih potencijala ali oni nisu uređeni ni osposobljeni za optimalnu proizvodnju;
- prevelik broj seljačkih imanja, koja svojom veličinom ne mogu biti konkurentna;
- poduzeća u primarnoj poljoprivredi, koja imaju osnove za brzo uključivanje u europski sustav poljoprivrede na ravnopravnim osnovama;
- razvijene institucije sustava, udruge seljaka i poslodavaca, zadružni savez i druge organizacije za pomoć u oblikovanju moderne poljoprivrede;
- potreba za razvojem a osim turizma poljoprivreda je najveća prilika za povezivanje i postizanje europske konkurentnosti;
- vrlo obrazovani stručnjaci u poljoprivredi (oko 6.000 dipl. inženjera poljoprivrede).

Uzimajući sve u obzir, Hrvatskoj je nedostajala organizacijsko-politička prisila za drukčiji koncept poljoprivrede, a euro-integracije upravo osiguravaju taj nedostajući kakva se ne može podvrgnuti našem oklijevanju i sklonosti pokusima.

4. Osnovne razlike hrvatske i europske poljoprivrede

Zemlje EU i Hrvatska uvelike se razlikuju u poljoprivredi i odnosu spram proizvođača hrane. Te zemlje imaju:

- viškove, a Hrvatska manjkove hrane;

- imaju vanjskotrgovinski suficit, a Hrvatska deficit u trgovini hranom i poljoprivrednim proizvodima;
- riješen ekonomski položaj poljoprivrede, a Hrvatska nema;
- uređeno tržište, a u Hrvatskoj caruje stihija;
- stabilnu i dugoročnu politiku prema seljacima i proizvođačima hrane, a Hrvatska nema;
- kvalitetne i jeftine poljoprivredne proizvode, a Hrvatska ima skupe proizvode neujednačene kvalitete.

Ne ulazeći iscrpno u sve nejednakosti, naš pristup integracijskome procesu mora svjesno probleme rješavati na dva jednaka kolosijeka, dok će razvijene zemlje rješavati u osnovi jedan problem.

Uz pretpostavku da su europske gospodarske teškoće u poljoprivredi riješene i za sve novonastale okolnosti djeluju dogovorena rješenja, razvijene zemlje EU u narednom će razdoblju temeljni zaokret izvoditi spram sela koje postaje urbanim i zemljopisnim prostorom na kojemu je nužno zadržati naseljenost i smanjiti pritisak za napuštanje sela i selidbu u gradove. Preseljenje seoskog pučanstva u gradove prouzročuje veće troškove negoli uređenje uvjeta za ostanak u selu. U tu se svrhu planira u razdoblju od 2007. do 2013. uložiti 96 milijarda ž, odnosno godišnje dvostruko više nego dosad (povećanjem tih fondova sa sedam na 14 milijarda eura godišnje). Ostali zahvati što mjerama sekundarne raspodjele utječu na ekonomske odnose odvijat će se sukladno poznatim mjerama, aktualne prilike uglavnom će utjecati na optimalno iskorištenje kombinacije poznatih i prihvaćenih mjera. Zajedno sa članicama EU i Hrvatska mora rješavati ta socio-poljoprivredna pitanja.

U Hrvatskoj je osobito izražen problem zadržavanja naseljenosti seoskih područja, ali kao odgođen. Hrvatska sela, naime, zasad ne izgledaju toliko napuštenu, kako će biti za desetak ili više godina, jer je u selu ostalo staro stanovništvo koje nije imalo prilike ili se nije htjelo iseliti u gradove. Nakon ulaska u EU ovaj osnovni problem rješavat će se skupa s tima razvijenim zemljama i uz njihovu stručnu i financijsku pomoć. U svakom će slučaju taj problem biti znatno lakše rješavati kao dio jedinstvena europskog procesa, negoli da sami osmišljavamo ciljeve i metode, što nam dosad, unatoč svih domaćih znalaca, nije polazilo za rukom. Rješavanje tog problema zahtijeva odmah izradu ozbiljnih i promišljenih planova i mjera kakvi će, polazeći od europskih ciljeva i rješenja, razraditi politiku zadržavanja naseljenosti seoskih područja, kako bismo imali jednake ciljeve i mogli primijeniti jednake metode i sredstva. Navedena razlika stanja u Hrvatskoj i u zemljama Unije rješiva je u korist hrvatskoga probitka, budemo li znali iskoristiti mogućnosti. Nastavimo li se uporno oslanjati na vlastite osebnosti, ostat ćemo na zatečenim pozicijama.

Drugi je problem što ga Hrvatska mora rješavati povećanje proizvodnje tako da za referentnu izborimo neku godinu iz razdoblja prije raspada Jugoslavije te počnemo uređivati to zemljište i povećavati proizvodnost.

5. Očekivane promjene u seljaka

U Hrvatskoj danas oko 700.000 obitelji posjeduje poljoprivredno zemljište i one su, kao vlasnici poljoprivrednog zemljišta, neovisno o položaju i mjestu boravka, na neki način objekt ili subjekt poljoprivredne politike. Oko 450.000 tih obitelji vlasnika živi u selu i u većoj ili manjoj mjeri obrađuju poljoprivredno zemljište, a otprilike 150.000 imanja upisano je u poljoprivredni upisnik. Prema okvirnim podacima, Hrvatska ima oko 160.000 korisnika poticajnih sredstava po bilo kojoj osnovi (Njemačka primjerice samo 140.000 korisnika poticajnih sredstava, iako ima 17 milijuna ha poljoprivrednog zemljišta). Mnoge obitelji koje žive u selu i na neki način obrađuju poljoprivredno zemljište, u osnovi nisu ozbiljni proizvođači već je to neki oblik socijalne samopomoći. Naime, ako bi te obitelji obrađivale imanja europskog prosjeka (27 ha), za ozbiljan bi angažman trebale imati više od 12 milijuna hektara a raspolazu s petnaest puta manjim površinama. Kada bi te seljačke obitelji imale intenzivnu proizvodnju (godišnji prihod oko 120.000 eura) vrijednost te proizvodnje bila bi 54 milijarde eura a ukupna vrijednost poljoprivredne proizvodnje manja je od dvije milijarde eura. Većina imanja upisanih u poljoprivredni upisnik, uz to, nisu imanja pravih seljaka i pravi proizvođači za tržište, već ih je dio upisanih kako bi stekla pravo na prodaju i na državne poticaje, koji ovakvi kakvi jesu (i kako ih se isplaćuje) znatno više štete poljoprivredi, a korist donose samo politikantima.

Stoga treba najprije definirati seljake, i to one koji mogu biti koliko-toliko uspješni proizvođači u sustavu što će biti oblikovan kada se Hrvatska približi i ude u sustav EU.

Približavanje i ulazak u EU primorava Hrvatsku da odmah gradi strukturu poljoprivrede i seljaštva sukladno optimalnoj strukturi imanja u Uniji. Uz priznatu optimalnu veličinu seljačkoga poljoprivrednog imanja u EU, oko 80 ha, gospodarski bi idiotizam bio sada trošiti novac i poticati ustrojavanje seljačkih imanja veličine 10 do 15 ha, jer bi u sustavu poljoprivrede EU poslovala neuspješno. Budući da seljaci imaju gotovo dva milijuna hektara poljoprivrednih površina, optimalan je broj imanja s kojim se na tim površinama može računati 25.000 i imanja te veličine uspostaviti će se prije ili poslije, a ako bi godišnja vrijednost proizvodnje po imanju bila 100.000 ž, vrijednost ukupne proizvodnje bila bi otprilike 2,5 milijarda ž i takvu se proizvodnju može ostvariti uz solidnu konkurentnost. Plan će se ostvariti prije, bude li ga se osmislilo i provodilo dogovorno, a sporije ako ga se prepusti spontanu propadanju te uspostavljanju nove poljoprivredne strukture. U tom se slučaju, doduše, može dogoditi da veća poduzeća ovladaju poljoprivrednim prostorom, pa umjesto 25.000 imanja bude samo nekoliko tisuća poduzeća. U 25.000 imanja prosječne veličine 80 ha ubraja se i imanja koja na tek nekoliko hektara intenzivno proizvode povrće, cvijeće i sl., ali im visina prihoda mora biti tolika da postignu ukupnu i dodatnu vrijednost na razini konkurenata u EU.

Najteži put prilagodbe hrvatskoga gospodarstva sustavu Unije bit će u poljoprivredi i u seljaka, i to zbog izgrađena netočna političkog stava da je naša struktura seljačkih imanja povijesna tvorevina kakvu treba braniti a ne mijenjati. Danas malen broj seljačkih imanja (ocjenjuje se da ih nema više od četiri do pet tisuća) iskorišćuju 10 do 20 ha poljoprivrednog zemljišta, a nema ni tisuću poljoprivrednika koji obrađuju više od 20 ha. Jednako je težak problem uspostaviti povoljnu strukturu seljačkih imanja te osposobiti seljaka koji je dosad obrađivao nekoliko hektara da optimalno iskoristi 50 do 80 ha, uz učinkovit prinos i prihod.

Hrvatska svoju dosadašnju poljoprivrednu politiku mora što prije, ne samo napustiti, već zaboraviti. Iako pitanja sitno-seljačkih gospodarstava čine važan politički sentiment a ta gospodarstva glasačku snagu, i vlast i oporba moraju smjesta dogovoriti europsku poljoprivrednu politiku. Nije, naime, dostatna suglasnost vlasti i oporbe o ulasku u EU, već suglasnost mora biti uspostavljena i glede pitanja kako definirati i ustrojiti poljoprivredu po uzoru na EU. Nikakvo čekanje neće riješiti nijedan problem, jer ono skraćuje vrijeme i utječe na smanjenje sredstava za rješavanje temeljnih problema. Vlast i oporba bi morale zajednički zahtijevati od stručnjaka – Hrvatska ih ima dovoljno – da za osnovne proizvodne regije, prema europskom uzoru i uz jednaka mjerila definiraju veličinu poljoprivrednih imanja i utvrde poželjan broj, s obzirom na raspoložive zemljišne resurse, navlastito zemljište u vlasništvu sitnih seljaka. Potom se mora dogovoriti mjere kojima bi se u kratkom roku uspostavilo poželjnu strukturu poljoprivrednih imanja. Ni u jednoj razvijenoj zemlji, naime, opći državni interes nije bio podređen sitnomu privatnom interesu, osobito ne pravu raspolaganja poljoprivrednim zemljištem, što nikada i nigdje nije bilo nedodirljivo. I danas, primjerice u Švedskoj, dijete od roditelja ne može, po zakonu, naslijediti poljoprivredno imanje, već roditeljsko imanje kupuje od države.

I nakon uspostave poželjne strukture imanja – što ni u najbržem slučaju neće ići brzo – u selu će ostati velik broj stanovnika koji će imati poljoprivredno zemljište i vlastitu proizvodnju, čak nužne i društveno korisne tržišne viškove. Sve sitne vlasnike poljoprivrednog zemljišta treba tretirati ponajprije kao osobe kojima je kroz vlasništvo i uporabu poljoprivrednog zemljišta osigurana socijalna skrb, a sve ostale vlasnike koji imaju plaće i mirovine opteretiti porezima na naturalnu potrošnju kakvi moraju biti jednaki plaćenu PDV-u na ukupnu potrošnju hrane, jer bi svaki vlasnik poljoprivrednog zemljišta bio dužan, na tom zemljištu, proizvoditi hranu za namirenje naturalne potrošnje, a pošto ima druge prihode, obvezan je platiti PDV za ukupan broj članova vlastite obitelji kao da su »tako obračunanu naturalnu potrošnju« nabavili na tržištu. Tako se uspostavlja socijalnu jednakost, a istodobno će se smanjiti zanimanje za zadržavanje u vlasništvu sitnih poljoprivrednih parcela. Svako smanjenje broja poljoprivrednih parcela i imanja pospješuje konkurentnost poljoprivrede. Tako bi se u kratkom roku moglo prisiliti nekoliko stotina tisuća obitelji koje posjeduju poljoprivredno zemljište na odstajanje od vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem i osigurati stvaranje velikog zemljišnog fonda koji bi bio osnovom za stvaranje poželjne strukture seljačkih imanja, prema uzoru na veličinu i strukturu u EU.

Takvim rješavanjem, što će uslijediti prije ili poslije, ostaje otvoren problem zadržavanja naseljenosti ruralnih područja. Napuštanje sitne i neracionalne proizvodnje ne bi, naime, smjelo prouzročiti napuštanje sela i preseljenje seoskog stanovništva u gradove. To bi bilo dvostruko pogubno, jer bi preseljenje s jedne strane bilo preskupo, a s druge bi velik dio prostora bio napušten. U rješavanju tog problema moguća je pomoć EU, jer Unija neće sama uređivati niti nam pomagati urediti konkurentnu poljoprivredu – to nije zadaća ni cilj europske poljoprivredne politike, već to moramo obaviti sami. Pomoć EU moguća je, međutim, u investiranju u poljoprivredu i ulaganju u programe koji će seosko stanovništvo zadržati na selu, a mi sami moramo osmisliti programe i naći investitore u pogone i programe na ruralnim područjima, i to one programe što će zapošljavati domaće stanovništvo. To mogu biti ulaganja u kapacitete za preradu poljoprivrednih proizvoda – u prerađivačkim kapacitetima prehrambene industrije članica EU prosječan broj zaposlenih je manji od 50 zaposlenih – a ostale mogućnosti zapošljavanja treba povezati s programima kakvi na tome području imaju sirovine (drvno-prerađivački i sl.) ili programe gdje je trošak dopreme sirovina nevažan u odnosu na cijenu rada, a u selu i u tim krajevima moguće je imati nižu cijenu rada, jer su troškovi života nešto niži (vlastita ili obiteljska stambena jedinica, vlastiti ogrjev, hrana i sl.). Gotovo svu pomoć iz programa pridruživanja i nakon pridruživanja trebalo bi rabiti za gradnju takvih pogona a organiziranom izmjenom poljoprivredne strukture osposobiti imanja za normalno financiranje, a ne da budu upućena na pomoć.

Bude li Hrvatska učinkovita i provede li predloženo, ipak će ostati još znatan broj poljoprivrednog stanovništva i zemljišta što će obrađivati takva domaćinstva (vjerojatno do 50.000 kućanstava obrađivat će do 200.000 ha poljoprivrednog zemljišta). Takva domaćinstva treba usmjerivati u radno-intenzivnu ili ekološku proizvodnju, što se mora podržati mjerama državne poljoprivredne politike, a te proizvođače uključiti u državni sustav poljoprivrede uz poticaj i pomoć, ali do granice utvrđene nacionalnom poljoprivrednom politikom.

6. Zadruga i zadrugarstvo

Poljoprivredno zadrugarstvo u hrvatskim krajevima ima dugu tradiciju, već od razdoblja francuske revolucije, a nastalo je spontanom udruživanjem seljaka radi ostvarenja zajedničkih interesa. Razumljivo je i što je zadrugarstvo imalo početak i jače djelovanje u primorskim krajevima, jer su u tim krajevima poljoprivredi povijesno svojstvena (sitna) seljačka imanja, koja su posredstvom zadruge nastojala povećati vlastiti značaj i rješavala probleme koje seljaci pojedinci nisu mogli riješiti. U kontinentalnom dijelu seljaci su imali zemlju i na njoj proizvodili za vlastite potrebe, a tržišni proizvođači su bila krupna imanja kojima zadruge nisu trebale.

Ne ulazeći u povijest zadrugarstva, treba istaknuti kako je u socijalističkoj Jugoslaviji zadruga bila društvena i politička institucija koja je imala seljake povezati i

udružiti te ih tako »sretne« uvesti u komunizam. Takva je nakana imala negativne učinke po zadrugarstvo, pa je zadrugarstvo zaostajalo usprkos činjenici što je bila zamjetna imovina zadruga i zadružnih saveza. U osnovi, čim su zadruge stekle vlasništvo, postale su proizvodni subjekt i time tzv. konkurencija seljacima koji su trebali biti članovi. U takvim je uvjetima ta proizvodna struktura nastajala, napose zato što su zadruge mogle biti oblikom političkog nadzora nad seljacima. Napuštanjem realsocijalističkog poimanja zadruga i zadrugarstva, novonastale prilike tranzicije nisu utjecale na preobrazbu poljoprivrednoga zadrugarstva na način da se vrati svojim korijenima, već se je zadružnu imovinu tretiralo kao nekakav plijen, a politika je zadrugarstvo i dalje pokušavala tretirati kao moguć (poželjan) projekt kakva se može iskoristiti za nekakve druge nakane.

U europskim zemljama postoje razni oblici poljoprivrednog zadrugarstva, ali su zadruge u biti neprofitne institucije što povezuju interese i poslove članova (poljoprivrednika), pa tako povezani seljaci imaju bolju pregovaračku poziciju za uspješnije i brže ostvarivanje vlastitih interesa.

Poljoprivredne zadruge u Hrvatskoj imale su devedesetih godina više od 18.000 ha obradiva zemljišta, i ono nije bilo u vlasništvu seljaka, već zadruge kao organizacije. Dosad su zadruge ostale bez dobrog dijela tih površina i za tim ne treba žaliti. Lišavanjem zadruga tereta što im ga je namijenio bivši sustav – bremena vlastite imovine i političkog sustava – stvara se uvjete reaktiviranja zadrugarstva i zajedništva seljaka koji u jednome dijelu moraju kroz zajedništvo težiti boljem pojedinačnom položaju.

Proces tranzicije odgodio je nužnu preobrazbu i uspostavljanje nove poljoprivredne uloge zadrugarstva, za koju tek predstoji proces koji će odrediti strukturu, položaj i oblik zadrugarstva, a tek tada će nastati pravi uvjeti za razvoj zadruga i povezivanja onih kojima je nužna međusobna pomoć. Zalažući se za određen oblik i ustroj zadrugarstva polazimo od zatečenog stanja zadruga i zadrugarstva te od projekcije poljoprivrede što će je se morati organizirati prema europskom uzoru, kako bi bila konkurentna. Zadruge neće biti potrebne poljoprivrednim poduzećima, ali će im biti snažan saveznik u odnosu na sve koji poljoprivredi prodaju repromaterijale i kupuju poljoprivredne proizvode. Prema tome, na strani poljoprivrednih poduzeća imat će saveznika i suparnika i bit će upućene na suradnju s poljoprivrednim poduzećima radi zaštite zajedničkih ciljeva.

Većem dijelu seljaka koje treba organizirati prema uzoru EU radi bolje konkurentnosti i koji će težiti veličini imanja sukladnoj veličini uspješnih europskih poljoprivrednih imanja oko 80 ha i s 120 do 150.000 eura prihoda, vezanost za zadrugu bit će potrebnijom nego poduzećima, iako će takva imanja morati što više ovladati poslovima nabave i prodaje, pa im zadruga ni neće biti nužne. No, zbog svoje snage važnosti zadruga (slično zadrugama u zemljama EU), takvi će seljaci morati surađivati sa zadrugama, a znatan će ih broj poslovati u sklopu zadruga (nabava, prodaja, zajednička uporaba resursa, opreme i sl.).

I uz najuspješnije provedenu transformaciju bit će još najmanje 50.000 obitelji koje će imati poljoprivredno zemljište i proizvoditi za vlastite potrebe, a dio viškova plasirati na tržište, tj. one će – iako će biti prirodni proizvođači – gotovo 100% određenih proizvoda prodavati, a dio će nabavljati od susjeda u nekom obliku međuseljačke razmjene. Zadruga i zadrugarstvo imat će najveći prostor u organiziranju djelatvorne proizvodnje na ovim imanjima i njima su zadruge savršen oblik uključivanja u procese nabave i prodaje, s tim da mogu imati i potrebnu pregovaračku snagu. Osim toga, zadruge mogu organizirati zajedničku preradu ili biti nositelji investicijskog projekta izvan poljoprivrede radi zapošljavanja seoskog stanovništva i zadržavanja naseljenosti sela. To znači da će zadruge sa sadašnjih 10 do 20.000 ha zemljišta, što ih obrađuju same ili seljaci s kojima posluju, proširiti područje djelovanja više od dvadeset puta. Svekolikim udruživanjem tih sitnih proizvođača zadruge se, u biti, vraćaju svojoj iskonskoj ulozi, a postojeća zadružna infrastruktura, što je u prijašnjem sustavu bila i prenaplaćena, poslužiti će kao dobra osnova razvoju zadružnog poslovanja.

7. Poljoprivredna poduzeća

Nakon Drugoga svjetskog rata, do osamostaljenja Republike Hrvatske, poljoprivredna su poduzeća bila okosnicom razvoja poljoprivrede. Ukupan je zemljišni fond poduzeća (PIK-ova i sl.) bio 390.000 ha obradiva zemljišta, a to su površine bivših velikih imanja i zemljište koje je bilo u vlasništvu općina, države i dr., kojega su poduzeća, uz velike investicije, uredila i preuredila pašnjake te močvarno zemljište u najkvalitetnije oranice. No, u Hrvatskoj je praksa da onaj tko postane okosnicom razvoja postane i nositelj državne politike, koja sve svoje promašaje i nedorečenosti prebacuje na toga sretnog »nositelja razvoja«.

U Europi je svima bilo jasno kako sitna seljačka proizvodnja ne može opstati, a u nas politički, u to vrijeme nije bilo preporučljivo razvijati krupne seljake – iako su podržavani privatni krupni tržišni proizvođači – a pošto poljoprivredne zadruge nisu obavile ulogu organizatora proizvodnje, poljoprivredna su poduzeća ostala jedini moderan i koristan nositelj razvoja poljoprivrede. Ona su to i bila: gotovo svi prirodni proizvodni pokazatelji poljoprivredne proizvodnje u krupnim poduzećima bili su na europskom prosjeku ili iznad njega. Problem je bio s ekonomskim čimbenicima, koji su bili nepovoljni u svima poljoprivrednim poduzećima. U to je doba u europskim uvjetima, naime, primarna poljoprivredna proizvodnja da bi bila konkurentnom – i to sa cijenama na razini svjetskih – morala imati subvencije, poticaje ili bilo kakav oblik sekundarne raspodjele u visini 30 do 40% vrijednosti proizvodnje. U nas takvih oblika naknada nije bilo, a ako su i jest, s ekonomskog su motrišta bili nevažni, pa je političko-državni sustav ukupne troškove poljoprivredne politike prebacio na poduzeća. Ona su, naime, ulažući u vlastitu proizvodnju posredstvom kooperacije financirala seljačku proizvodnju i snosila sve troškove čuvanja zaliha poljoprivrednih proizvoda, a cijene su održavane na razini burzovnih cijena ili su bile niže. Sve te troškove pokrivalo se selektivnim i

drugim bankarskim kreditima, što je u uvjetima inflacije bio skriven oblik potpore. Ali u trenutku promjene financijskih uvjeta – prekid pritjecanja povoljnih kredita i obveza vraćanja starih – poduzeća su počela iskazivati gubitke i doživjela ekonomsku katastrofu, i to ne zbog vlastitih slabosti (kakvih je bilo), već zbog vođenja državne poljoprivredne politike. S propadanjem poduzeća, počelo je sveukupno nazadovanje poljoprivrede; smanjuju se proizvodnja i prinosi, raste uvoz, izostaju investicije i sl.

Politika nije riješila ovaj problem, već se izvukla i proglasila kako je to problem poduzeća, pa je od početka devedesetih godina počeo proces propadanja poduzeća, na jednoj strani zbog izbjegavanja države da preuzme troškove poljoprivredne politike (kao u drugim europskim zemljama), a na drugoj zbog poticane gramzivosti mjesnih špekulanata koji su htjeli besplatno ili najjeftinije prigrabiti uređeno i visokoproduktivno poljoprivredno zemljište. Danas poljoprivredna poduzeća imaju površine gotovo 50% manje nego devedesetih godina i prijeti realna opasnost daljnjeg smanjivanja.

Mi se najčešće ponašamo suprotno europskoj praksi, o čemu govori sljedeća ocjena: pri ujedinjavanju Njemačke, kao problem zajedničke poljoprivredne politike isticalo se tvrdnju da zapadnoeuropski farmeri neće moći izdržati konkurenciju, po količini i cijenama, velikih poljoprivrednih poduzeća u Istočnoj Njemačkoj. Ta velika poljoprivreda poduzeća imaju proizvodnu prednost i od njih nitko nije stvarao male farme od 50, 100 ha i sl., a mi slična poduzeća neodgovorno uništavamo i tako održavamo svojevrstan gotovo »patentiran« paradoks da uvijek radimo suprotno od onoga što čine razvijeni.

Ulazak u EU s motrišta ekonomske logike znači priznati tu integracijsku cjelinu u poljoprivredi, kao u svima drugim djelatnostima, samo kao prostor i povećanje mogućnosti konkurentnosti kao jedine ispravne mjere za vođenje ekonomskog procesa. Ako je prinos hrvatskoga seljaka na razini 50% prinosa seljaka u Europi, a hrvatskog poduzeća na razini 70 do 80% poduzeća EU, ili ako prihod hrvatskog seljaka po zaposlenu čini jednu tridesetinu prihoda europskog seljaka, a prihod po zaposlenom u poljoprivrednom poduzeću 50% prihoda europskih seljaka, očividno će se u europske integracijske procese znatno brže uključiti hrvatska poljoprivredna poduzeća nego seljaci. Ulaskom u Uniju, za poljoprivredna poduzeća osnovom postaje ekonomska logika zemalja EU, bit će im lakši pristup obrtnom kapitalu, uređeno tržište i sl., a posebno primjereno radno zakonodavstvo, koje ne prisiljava nijedno poduzeće na održavanje umjetne zaposlenosti, što će omogućiti brz preustroj i postizanje europske konkurentnosti. Poljoprivredna će poduzeća biti integrirana po logici kapitala i konkurentnosti, a jedino naše »originalnosti« mogu manje ili više usporiti taj proces. Prema svemu poznatome iz pridruživanja tranzicijskih zemalja EU, hrvatska poduzeća neće imati problema i neće biti nužne zamašnije državne mjere koje bi ih podigle na razinu europske konkurentnosti. Poduzeća naprosto treba prepustiti ekonomskom i tržišnom djelovanju.

8. Zaključak

Ulaskom u EU hrvatska će poljoprivreda biti oslobođena voluntarizma i nedorečenosti, te poslovati u stabilnim uvjetima. To je prva i možda najveća korist jer je Hrvatska dosad češće mijenjala poljoprivrednu politiku nego kolebljivac »vlastito« mišljenje i svaka stabilnost omogućit će u tim razmjerima predvidiv razvoj.

U pregovorima o ulasku hrvatski pregovarači moraju izboriti, što i nije teško, da se referentnom prizna prijeratnu godinu (1988. ili 1989. ili 1990.), pa ćemo, bude-mo li sposobni, imati prostora povećati sadašnju proizvodnju količinski i više od 100%. Poljoprivredna će se poduzeća brzo uklopiti u europski poljoprivredni su-stav na osnovi konkurentnosti, i to bez ikakvog osobitog napora države. Država jedino mora omogućiti slobodu poslovanja bez miješanja u ekonomske procese u poljoprivredi. Znatno teži i odgovorniji posao čeka državu i sve koji su obvezni utjecati na strukturne odnose u gospodarstvu, u harmoniziranju seljaka i seljačke proizvodnje u poljoprivredni sustav EU. Pritom valja znati da nikakvi zahtjevi neće moći utjecati na to da Europa prilagodi vlastitu poljoprivrednu politiku hrvatskim seljacima – ovakvima kakvi su sada. Stoga država mora, sukladno na-vedenim preporukama, na tima ili sličnim osnovama donijeti državnu politiku preobrazbe seljačkih imanja i ubrzanim tempom osigurati poželjnu proizvodnu strukturu, te prema novonastalim prilikama izgraditi sustav kakav će omogućiti funkcioniranje novouspostavljene seljačke strukture, vodeći računa da će ti novi odnosi biti toliko novi da dosadašnje iskustvo neće puno koristiti.

To je važno osobito zato što država treba pomagati i u razvojnu strategiju uključiti održavanje zaposlenosti u selu. U održanju poželjne poljoprivredne struktu-re i zapošljavanja aktivnog pučanstva na tim prostorima pomoć Europske Unije i njezinih fondova bit će dobrodošla, jer bez vanjske, novčane ili savjetodavne po-moći, mi naše probleme, prema dosadašnjem iskustvu, ne bismo riješili do konca svijeta.

Članak je napisan temeljem iskustva i javnog istupanja autora. Uporabljivi podaci već su objavljeni, a neke rabi kao okvime pokazatelje, bez nakane da budu znanstveno precizni, kako bi pokazao određene tendencije i pomogao u do-nošenju praktičnih odluka.

Stipan Bilić

Croatian Employers' Association, Zagreb, Croatia

Challenges for the Croatian agriculture prior to joining the EU: the expected status of farmers, co-operatives and agricultural companies

Summary

This paper attempts to predict the status of agriculture and especially the peasants, co-operatives and agricultural companies, after Croatia joins the European Union. The author believes that Croatia is forced to develop its agriculture according to the EU rules or according to the dictate of the world market, given that it can not satisfy its own needs with (ever diminishing) production and due to the fact that high prices of the food produced in Croatia generate expenditures twice larger than the ones spent by the population of the EU. A hundred years ago, the Croatian agriculture was more like the West European one than it is today, since during the past fifty years Europe has been solving the issues related to the programming of the production through common efforts, by protecting it, by supporting the producer and by organizing the agricultural market, while Croatia went to almost opposite direction. Today the disparity concerning the size of the estates and the owners structure, the production and the competition has grown, which can be recognized in the capability to solve the surplus of the agricultural population keeping the agricultural areas populated. The Croatian peasant is producing food for 10 inhabitants while the EU farmer in agriculturally developed and competitive countries produces enough food for about 140 inhabitants. The consequence is a 2.75 times smaller expenditure for food in the family budget, the transformation of these countries from importers to exporters, the increase of the size of the family farming estate, in average by 5 to 6 times (they range today from 60 ha with the object to extend to 80 ha at which point they will become competitive on the world market and will no longer have the need for state interventions). The second important factor affecting the survival of the Croatian isolated agriculture is the world market system where the competition is bigger and the products even cheaper.

The author demystifies the typical image and demonstrates that Croatia has never had peasants who possessed big holdings and overall property (a hundred years ago the average size of the 430 000 farming estates in Croatia and Slavonia was smaller than 4 ha); consequently the market needs were satisfied by large estates products. He points out the serious issues (while the family farming estate in the developed EU countries has an annual income of 140 000 euro, the Croatian one has an income of 3 500 euro; Croatia does not know what are its land potentials – 3.1 or 1.1 million of ha, etc.) nor is it aware of its potential advantages. Croatia sees the future of the 25.000 family farming estates with the size comparable to the Western European estates, provided that experienced specialists create the new agricultural policy and that the EU pré-accession funds are used. The agricultural co-operatives are a prerequisite for family farming estates to be competitive and to develop. They are well as a strong ally and an adversary for the agricultural companies

whose development is indispensable for the concept of the economy of scale. The author concludes this rarely critical outline of Croatia's agriculture's status and challenges by the statement that perhaps the biggest benefit of joining the EU the freeing of the Croatia's agriculture of voluntarism and incompleteness as well as doing business in stable conditions, which will allow for a boring development.

Key words: family farm holding, agricultural co-operative, agricultural company, agricultural policy, EU, challenges, predictions, stability

Received: 19th of November 2004

Accepted: 28th of December 2004

Stipan Bilić

Association croate des Employeurs, Zagreb. Croatie

Les challenges de l'entrée dans l'U.E. pour l'agriculture croate: statut attendu des paysans, des coopératives et des entreprises agricoles

Résumé

Cette contribution est le pronostic de la position de l'agriculture et tout particulièrement des paysans, des coopératives et des entreprises agricoles, après l'entrée de la Croatie dans l'Union européenne. En effet, l'auteur considère que la Croatie est poussée à développer son agriculture d'après les réglementations de l'U.E. ou d'après le diktat du marché mondial, car avec sa propre production (de plus en plus faible), elle ne peut subvenir aux besoins et les produits alimentaires sont chers, et pour ces derniers les dépenses sont doubles de celles des habitants des pays membres de l'U.E. Il y a une centaine d'années, l'agriculture croate était plus semblable à celle de l'Europe occidentale qu'elle ne l'est aujourd'hui. En effet, ces cinquante dernières années l'Europe a résolu en commun les problèmes en programmant la production, en protégeant sa propre production et avec le soutien des producteurs et la réglementation du marché des produits agricoles, alors que la Croatie est allée presque dans le sens inverse. Aujourd'hui les différences sont plus grandes en ce qui concerne l'importance des domaines, la structure des propriétaires, les récoltes et la compétitivité, et cela se voit également dans les aptitudes à résoudre la question de la population agricole en surnombre tout en maintenant la densité de la population dans les régions rurales. Le paysan croate produit des produits alimentaires pour 10 habitants, tandis que le paysan des pays membres de l'U.E., avec une agriculture développée et concurrentielle sur le marché mondial, produit des produits alimentaires pour environ 140 habitants. Les conséquences en sont une diminution de la part des frais pour la nourriture de 2,75 fois dans le budget familial, la transformation de ces pays d'importateurs en exportateurs de produits alimentaires, l'augmentation de l'importance du domaine agricole en moyenne de 5 à 6 fois (il occupe aujourd'hui plus de 60 ha, et il est planifié de l'augmenter à 80 ha quand il deviendra compétitif sur le marché mondial et quand cesseront les besoins d'interventions de l'Etat). Un autre facteur important qui met fin à l'existence de l'agriculture croate isolée est le système du marché mondial sur lequel la concurrence est encore plus grande et les produits encore moins chers.

L'auteur démystifie l'idée générale et montre comment la Croatie n'a jamais eu de paysans riches (il y a cent ans, la superficie moyenne des 430 000 exploitations agricoles environ en Croatie et en Slavonie était inférieure à 4 hectares) et que les grands domaines pourvoyaient à l'approvisionnement du marché. Il présente les sérieux problèmes (alors que dans les pays développés membres de l'U.E. une exploitation familiale réalise annuellement des revenus de 140 000 euros, une exploitation agricole croate a des revenus de 5 500 euros; la Croatie ne sait pas de quels potentiels fonciers elle dispose – de 3,1 ou de 1,1 millions d'hectares, etc.) et les avantages possibles. Il voit une perspective pour les

25 000 exploitations agricoles familiales dont le domaine est, par sa superficie, comparable à celle de l'Europe occidentale, mais à condition de créer, avec l'engagement de personnes compétentes, une politique agricole nouvelle et d'utiliser les fonds de pré-adhésion de l'U.E. Les coopératives agricoles sont la condition de la compétitivité et du développement des exploitations agricoles familiales et un puissant allié et concurrent des entreprises agricoles dont le développement est cependant nécessaire déjà dans le concept de l'économie des proportions. L'auteur conclut son compte rendu critique de l'état des choses et des challenges en constatant que le plus grand intérêt de l'entrée de la Croatie dans l'U.E. sera peut-être l'affranchissement de l'agriculture croate du volontarisme et de l'indétermination, et les activités dans des conditions stables, ce qui sera rendu possible par le développement prévisible.

Mots-clés: exploitation agricole, coopérative agricole, entreprise agricole, politique agricole, U.E.t challenges, pronostic, stabilité

Reçu: 19 novembre 2004

Accepté: 28 décembre 2004